

- подолання // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип. 21.3, – 2011.
3. Осауленко О.Г. Статистичний щорічник України за 2005 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Вид-во „Консультант”, 2006.
4. Осауленко О.Г. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Вид-во „Консультант”, 2008.
5. Осауленко О.Г. Статистичний щорічник України за 2008 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009.
6. Амбросов В.Я. Соціальна сфера села України: регіональний аспект – К.: НДУ. – 2003.
7. Земельний кодекс України (в ред. від 18 грудня 1990 року) // Вісник України. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №10.
8. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010 роки (проект) // Економіка АПК. – 1999. – №6
9. Земельний кодекс України (в редакції від 13 березня 1992 р) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №25.
10. Андрейцев В.І. Суверенній Україні – нову „Земельну Конституцію” (концептуальні підходи до підготовки проекту Кодексу законів України про землю) // Земельне та цивільне право України. – 1999. – №8.
11. Калиничук Д. Село знелюднене // Інформаційний інтернет-ресурс: <http://tyzhden.ua/Society/21748>
12. Декрет Кабінету Міністрів України „Про приватизацію земельних ділянок” від 26 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №10.

А.В.Шауренко

КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 90-Х РР. ХХ СТ.

Крах радянської тоталітарної системи відкрив нові можливості для розвитку національної культури. З проголошенням політичної незалежності України, культурна сфера позбулася прокрустового ложа марксистсько-ленінських догматів, політичної цензури та ідеологічного диктату. Тому в сучасних умовах досить актуальним є дослідження, що стосуються культурної сфери України, зокрема, висвітлення розвитку культури на селі.

Автор статті ставить за мету на основі аналізу фактичного матеріалу простежити особливості культурного розвитку українського села в 90-х роках ХХ ст.

Національні проблеми, різні аспекти культурного розвитку сільських жителів знайшли висвітлення у сучасних наукових розробках [7; 8; 10; 13] Дослідженню культури сільських регіонів сприяють статистичні дані [11-12], а також матеріали періодичних видань [1-6], що містять інформацію про побут та дозвілля сільського населення.

У сільській місцевості проживає приблизно третина населення сучасної України. Село не тільки виконує функцію продовольчого забезпечення держави, а й залишається носієм і продовжувачем самобутніх матеріальних, культурних моральних надбань і традицій минулих поколінь.

Будинки культури, клуби, бібліотеки, музеї та кінотеатри були і залишаються основним місцем культурного відпочинку та мистецького аматорства у селах, селищах, малих містах України. Розгалужена мережа цих закладів була створена переважно за часів

СРСР. Ця частина радянської культурної спадщини залишається нині головною інституційною базою культурного розвитку у невеликих містах та селах.

Загальною тенденцією стало погіршення забезпеченості сільського населення закладами культури. Постійно зменшувались обсяги введення в дію об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Якщо в 1990 р. було збудовано загальноосвітніх шкіл на 60,8 тис. учнівських місць, то в 1995 р. – лише на 17,7 тис., у 1999 р. – 11,7 тис., а в 2000 р. – на 8,6 тис. На початок 1999 р. школи (14 990 закладів) мали 52 % сіл, дитячі дошкільні заклади (9422) – лише 33 % сіл, клуби та будинки культури (18 062) – 63 % сільських поселень. У 2003-2004 рр. було відкрито відповідно лише 7,2 і 6,9 тис. нових учнівських місць. Динаміка розвитку дошкільних закладів характеризується такими цифрами: у 1990 р. було створено 19,7 тис., в 1995 р. – 3,1 тис., 1999 р. – 0,3 тис., 2002 р. – 0,2 тис., 2004 р. – 0,1 тис. місць [10, 292].

Краще забезпечені села, що були центральними садибами господарств, гірше – „бригадні” та інші поселення. Щоправда, частина селян могла користуватися культурно-освітніми закладами, розташованими в сусідніх поселеннях.

Культурне обслуговування сільських мешканців у 1990-ті рр. традиційно забезпечувалося будинками культури, клубами, бібліотеками. Мережа цих закладів переважно зосталася ще з радянських часів. Через суцільну комерціалізацію галузі селяни практично втратили можливість користуватися кінематографом. Якщо в містах розгорталася мережа комерційних центрів дозвілля (інтернет-кафе, комп'ютерні центри), то в сільській місцевості ці заклади були практично відсутні. Особливо різко скоротились обсяги спорудження клубів, будинків культури: в 1990 р. – 32,1 тис., в 1995 р. – 4,0 тис., 1999 р. – 1,2 тис., 2000 р. – 1,0 тис. місць.

Робота більшості клубних установ обмежувалася лише навчально-репетиційною діяльністю художніх колективів та підготовкою масових заходів, скорочувалася кількість відвідувачів і знизилася мазовитість художньої самодіяльності. Проте відомі й позитивні зрушення в реорганізації закладів культури. Наприклад, будинок культури села Зеленьків, що в Тальнівському районі Черкаської області, впродовж багатьох років вважається зразковим. Саме тут почали проводити перші районні конференції, сюди привозили гостей, щоб використовувати організацію цього закладу як взірць. Навіть сьогодні ця установа вражає архітектурною довершеністю та й нинішнім модерновим проектам не поступається [4, 4].

В 90-х роках ХХ ст. будинки культури, клуби та бібліотеки склали близько 80% із приблизно 40 тисяч державних і комунальних закладів культури, в них працювало до 50 тисяч працівників. Мережа цих закладів культури належала місцевим громадам або ж районним чи обласним органам місцевого самоврядування й утримувалась з місцевих бюджетів.

Один з авторів „Нарисів української популярної культури” так описував сільський клуб кінця ХХ ст.: „При слові „клуб” пересічний українець, городянин у другому, а то й першому поколінні, згадує передусім неодноразово бачені будівлі на центральних площах сіл та маленьких провінційних містечок – дво-, а то й одноповерхові, схожі одна на одну своїм поєднанням ознак колишньої (запроектованої) урочистості та

пізнішої ошатності, а ще – невивітряним духом того, що називають казенщиною. Правда, ця казенщина тут провінційна і якась неформальна, навіть затишна... На давно небіленою фасаді можна роздивитись менш брудний прямокутник на місці знятого комуністичного лозунгу чи плаката, а на дверях – замок, прокоментований приліпленою вище запискою «Завклубом в одпуску до сентября місяця». Біля клубу стоїть велика металева рамка-вивіска, куди раніше вставляли афішу з назвою чергового індійського кінофільму... Але нині рамка порожня, бо останнє кіно привозили два роки тому» [3, 245].

Економічна криза 1990-х років завдала болючого удару по місцевих громадах, тому саме місцеві заклади культури відчули її наслідки. Результатом різкого зменшення фінансування стало невинне скорочення цієї мережі, погіршення її технічного стану (зростання кількості приміщень, що потребують ремонту, аварійних приміщень, вимушене використання пристосованих приміщень тощо), незадовільне матеріально-технічне забезпечення (зокрема, брак оновлення музичних інструментів, сценічного обладнання, реквізиту, вплив кваліфікованих кадрів).

У 1996 р. відбулася реструктуризація Міністерства культури України, що призвело до зрушень у культурній сфері держави, зокрема села.

Розвиток державотворчих процесів відкрив для національної культури нові можливості. Розпочалися позитивні зрушення у сфері відродження історичної пам'яті, повернення забутої або забороненої культурної спадщини, вивільнення творчої ініціативи, піднесення народної творчості.

Передумовою розвитку української культури стало зростання в багатьох її сферах національної культурної свідомості, реального освоєння культури. Чи не основним засобом в освоєнні здобутків української культури стали засоби масової комунікації (радіо, телебачення, преса), що значно поширилися на теренах українського села. Однак в їхніх програмах культурно-просвітницькі передачі та передачі для дітей і молоді посідають незначне місце.

Зарубіжні фахівці стверджували, що телевізійно-цивілізаційною вважається та держава, яка має не менше десяти каналів, тоді як в Україні на початку 1990-х років їх нараховувалося п'ять [1, 3].

Селяни мали можливість передплачувати газети і журнали, хоча значно менше ніж колись, коли вони були набагато дешевші. Однак необхідно зазначити, що доставка передплачених видань у більшості сіл була не щоденною та її нерегулярною (як правило, один раз на тиждень). Бракувало на селі й роздрібного продажу газет і журналів, тому, прочитавши газету, її часто передавали на інший двір, щоб і сусіди почитали.

В умовах мізерного фінансування сільські бібліотеки не могли задовольняти читацькі інтереси своїх клієнтів, основний контингент яких складала шкільна молодь. Більшість книг досі складають застарілі за змістом та зношені видання. Література псується через незадовільні умови зберігання (низька температура, підвищена вологість).

Користуючись статистичними даними по Кіровоградщині, можна прослідкувати, що за шість років незалежності України бібліотек поменшало на 45, а протягом 1997 р. було закрито в цій місцевості 220 бібліотек [2, 4]. Невирішеними залишаються проблеми з укомплектованістю бібліотек

періодичними виданнями. В середньому одна сільська бібліотека передплачує до семи назв газет та журналів.

У 90-ті роки ХХ ст. постала проблема національної освіти і виховання підрастаючого покоління. За роки незалежності в Україні сформувалася нова законодавчо-правова база для діяльності навчально-виховних закладів. Її основу становили положення Конституції України, Програма „Освіта” (1996 р.), Закон України „Про освіту” (1996 р.) та Закон України „Про загальну середню освіту” (1999 р.). Реформування системи освіти відбувалося у напрямку урізноманітнення форм навчання з урахуванням інтересів, нахилів та здібностей дітей. Впроваджувалася багатоваріантність програм, методик викладання, підручників.

Дуже мало на селі споруджувалося нових шкіл. Звична для попередніх часів картина, коли напередодні нового навчального року відкривалася нова школа, тепер була рідкістю. У другій половині 1990-х років склалася ситуація, коли жоден сільський район фінансово не міг забезпечити будівництво на своїй території хоча б однієї нової школи.

Поряд зі школами, будинками культури, бібліотеками значну роль у збереженні національних традицій відіграли сільські музеї. Особливістю музейної справи було те, що з проголошенням незалежності України перед сільськими музеями відкрилися можливості об'єктивного дослідження, висвітлення маловідомих і замовчуваних подій минулого, збереження історико-культурної спадщини.

З проголошенням незалежності України, особливу роль у духовному, а отже і культурному житті суспільства стала відігравати церква. Віруючі активно ставили питання про відкриття храмів та реєстрацію тих культових приміщень, які свого часу були зняті з обліку. Впродовж 1996-2001 рр. кількість діючих установ культури на селі зменшувалась, але чисельність культових споруд зросла з 8,8 до 11,3 тис. [12, 127]. Значну частину цих будівель було відновлено або збудовано коштом та стараннями місцевих громад, колективів підприємств чи окремих меценатів. На початку 1990-х рр. в Україні зводилося приблизно 2 тис. культових споруд. У селах відновлювалося систематичне богослужіння. Повернення до життя колишніх культових споруд, які до початку 1990-х рр. використовувались з найрізноманітнішою метою – від складів склотари до клубних приміщень та спортзалів – стало характерною прикметою українського села [7, 610].

Церква опинилася попереду інших інституцій за рівнем довіри селян. Дані соціологічних досліджень засвідчили, що більшість (64%) мешканців українського села ідентифікували себе як віруючих, релігійних людей. Сільська релігійність більш поширена, ніж релігійність міських жителів. Селяни регулярно брали участь у церковних відправах, без настоятелів та служителів сільських храмів не обходяться весільні та поховальні обряди, освячення новозбудованого приміщення чи хрещення дитини. Відроджена святкова обрядовість (Великоддя, Трійці, Різдва), традицій щедрування, святкування Івана Купала.

В умовах духовного розкріпачення все активніше відтворювалися давні звичаї й культурні традиції, зростав інтерес суспільства до народних знань,

світоглядних і моральних уявлень предків. Село найповніше їх зберегло та додало до них нові.

Проаналізувавши ситуацію, що склалася в українському селі на кінець ХХ ст., можна виокремити позитивні та негативні риси культурних процесів. До позитивних належать: подолання самоізоляваності культури в сільській місцевості, відновлення історичної пам'яті народу, розкріпачення суспільної свідомості, відновлення і поширення релігійної культури, звільнення від догматів та стереотипів радянських часів.

Негативними процесами є: необдумане руйнування цінностей радянського періоду, залежність культурного розвитку від вимог ринку, згорання до мінімуму державного фінансування культури, звуження поля діяльності установ культури.

Отже, культурний процес доби незалежності характеризується суперечливими тенденціями. Найбільшим набутком культурного життя стало ліквідування відкритих та прихованих перепон на шляху розвитку національної культури. Однак чимало питань, а також проблем культурного розвитку сіл України залишаються відкритими і без сумніву потребують подальшого ґрунтового дослідження.

1. Бугрим В.В. Телевізійна цивілізаційність України // *Культура і життя*. – 1991. – 28 вересня.
2. Волок М. Духовний голод на селі твориться руками держави // *Сільські вісті*. – 1998. – 23 січня.
3. Гриценко О. Клуб // *Нариси української популярної культури*. – К.: 1998.
4. Журавель В. Сьогодні в клубі будуть танці [про роботу сільських закладів культури] // *Сільські вісті*. – 1992. – 17 жовтня.

5. Зарічний В. Не загубімо сільську культуру // *Культура і життя*. – 1998. – 24 червня.
6. Захарчук Н. Годування з ложечки, або Кілька слів про сільські клуби і їхні кадрові проблеми // *Подільські вісті*. – 1992. – 21 листопада.
7. *Історія українського селянства: у 2 т.* / під. ред. В. А. Смоля. – К.: Наук. думка, 2006.
8. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 - 2000 рр.). / Л. В. Ковпак – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003.
9. Конституція України. – Харків: Весна, 2007.
10. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. У двох томах. Т.1. Потенціал сільського сектора / Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа та ін. – К., 2000.
11. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Статистичний збірник / Поточний архів Держкомостату України. – К.: 2001.
12. Україна у цифрах у 2004 році – короткий статистичний довідник – К.: „Техніка”, 2005.
13. Чмільова С.В. Художня самодіяльність на селі: форми, тенденції, недоліки (1990-ті рр. ХХ ст.) / С.В. Чмільова / *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. К.: Поліграфічний центр „Фоліант”, 2007. Т. ХVІІ.
14. Закон „Про освіту” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d27.htm>
15. Закон України „Про загальну середню освіту” [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d26.htm>
16. Зміни в культурних практиках у сучасній Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/2007_analiz_6_1.php
17. Про реалізацію державної політики в галузі культури у сільській [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/2008_zv15_menu.php

